

Peter Frankopan:

Nové hedvábné stezky. Současnost a budoucnost světa

Praha: Vyšehrad 2023, 213 s.

Britský historik P. Frankopan je profesor oxfordské univerzity, kde vede Centrum pro byzantská studia a specializuje se na dějiny Středomoří a Středního východu. Český vyšla již v roce 2021 jeho celosvětově proslulá práce *Hedvábné stezky*, sledující rozvoj globalizovaného světa hluboko před vznikem evropské moderny a érou zámořských objevů. Nyní na ni péčí nakladatelství Vyšehrad navazuje studie o nových hedvábných stezkách, která komentuje celou sérii sociálně-politických a sociálně-filosofických aspektů „velkých her“ o vliv, energetické a přírodní zdroje, o vodu, čistý vzduch, potraviny, o data a o strategické postavení velkých hráčů ve světě. Není to práce jen historická, ale má co říci také sociální a politické filosofii, protože porozumění tomu, co se dnes ve světě a se světem odehrává, je úkol řešitelný jen širokou spoluprací historie, filosofie, společenských a duchovních věd, politické ekonomie, informované žurnalistiky a diplomacie. Frankopanova kniha propojuje různá hlediska, shromažďuje konkrétní informace, poskytuje dílčí závěry, ale především otevírá některé základní souvislosti a otázky současného světového uspořádání, jež se mění v nové rozhraní epoch: mizení eurocentrismu transformovaného do podoby světovládného Západu je doprovázeno permanentním vzrůstem vlivu Východu, který se vrací ke své bývalé velikosti nezastíněné imperiálním kolonialismem západních velmocí.

Tímto rozhraním procházejí a jeho charakter určují „stezky“, jak autor symbolicky popisuje jednotlivé roviny, na nichž probíhá celková strukturální změna v politickém a hospodářském uspořádání. Analogicky ke strategii „Nové hedvábné cesty“, již pojmenoval čínský prezident Si Ťin-pching, popisuje autor v jednotlivých kapitolách Stezky na východ, Stezky do srdce světa, Stezky do Pekingu, Stezky k rivalitě a Stezky k budoucnosti. Už jen z názvu je zřejmé, že se nejedná o obchodní cesty, o trasy sloužící přesunu tovaru, lidí a myšlenek, které odpradávná propojovaly kontinenty. Jsou to mnohem víc kognitivní metafory: metafory cest, po kterých chodíme, když hledáme směr a cíl, jež se nám pozvolna ztrácejí a rozplývají se v neurčitosti; když přemýš-

líme o vlastní budoucnosti, pro niž nenacházíme dostatečně silné opory ve stávajících hodnotových systémech; když se setkáváme s druhými, zvláště s jinými a stále hlouběji odcizovanými (náboženskými) kulturami, které odmítají nadále uznávat výlučnost západního (křesťanského) výkladu člověka, světa a dějin. Kognitivní metafory jsou obecně schopné podávat vysvětlení především tam, kde nám chybí jasné a dobře definované pojmy. Není divu, že přicházejí ke slovu také zde, v knize věnované posouzení skutečného významu zemí Hedvábných stezek, který mají dnes a budou mít v 21. století.

Mezi rokem 2015, který byl limitem pro minulou Frankopanovu knihu, a současností se odehrálo několik mimořádně důležitých událostí. Hlubokou krizí prošla Evropská unie, od které se při brexitu odtrhla Velká Británie, což vyvolalo krizi evropské sebejistoty: extenzivní budoucnost EU již zdaleka není tak jistá, jak se zdálo, a intenzifikovat evropskou integraci není při rostoucím počtu vnitřních rozmišek (Maďarsko, Polsko) jak. Specifický způsob politického a ekonomického rozvoje zaznamenaly také USA po volbě D. Trumpa prezidentem. Během jeho mandátu se nedalo jasně odhadnout, jakým směrem a z jakých důvodů zaujímá Amerika své trajektorie: světová politika začala třpět pod tweetováním, z něhož příliš srozumitelných závěrů ohledně smyslu a cílů amerického jednání nevyplývalo. Tradiční politický a mocenský protipól USA, Rusko, zahájil novou, výrazně negativní kapitolu vztahů se Západem po vojenské intervenci na Ukrajině. Hlubokou minulostí se stala slova Billa Clintona u příležitosti návštěvy B. Jelcina ve Vancouveru v roce 1993, že „prosperující Rusko prospěje všem“: stačilo třicet let politického pokroku globálního Severu, aby se zcela změnila konfigurace a vzájemné vztahy.

Politika hospodářských sankcí a vojenských kroků proti Rusku ale vyvolala reakci, kterou by při zvážení dalších geopolitických momentů bylo možné očekávat: Rusko převádí své záměry a ambice směrem na jih a východ, k zemím, jejichž poměr k Západu jakožto vojensko-politické veličině je již delší dobu kritický. Nemálo k tomu přispěly války, které rozpoutaly USA buď samotné nebo v souhře se svými spojenci v Iráku, Afganistánu a v Sýrii a které navodily atmosféru nepřátelství a mučivých stavů ekonomicko-politického rozkladu, před níž mnozí hledají záchranu v emigraci. Velké země ať již ve střední nebo jihovýchodní Asii sledují tento vývoj a reagují na něj vyhledáváním nových geoekonomických možností plynoucích ze široké spolupráce a specifického spojení mezi sebou navzájem a současně s Čínou.

Právě tyto nově vyhledávané a využívané možnosti nebývalé kooperace jsou pramenem současného „asijského optimismu“, v kterém Frankopan vidí hlavní zdroj síly dnešního asijského století. Obrovské nerostné zásoby v pásu

zemí mezi Středozemním mořem a Pacifikem, které v některých položkách přesahují 70 % světových zásob (ropa a plyn, ale také stále důležitější vzácné nerosty jako yttrium, dysprosium nebo terbium, bez nichž zkolabuje celá vize arteficiální inteligence a jimiž z 80 % disponuje Čína) činí z těchto zemí nepřehlédnutelnou veličinu budoucnosti světové civilizace. Neméně to platí pro potravinovou produkci (jižní a jihovýchodní Asie zabezpečuje spolu s Čínou celkově 85 % světové výroby nejdůležitější obiloviny, rýže).

To jsou hrubé rysy situace, v níž se obrovským tempem přesouvá globální hrubý domácí produkt od vyspělých ekonomik Západu k východním ekonomikám. Vytvářejí se geoekonomické a závisle na nich geopolitické poměry, pro jaké nemáme v posledních třech stoletích dominance západního kolonialismu srovnání. Asie se již podílí na globálním HDP 52 %, tzn. má i formálně výlučné hospodářské postavení. Říše středu se jím opět skutečně stává nejen podle jména, ale s oporou ve faktických ukazatelích. Není divu, že se objevila iniciativa Nové hedvábné cesty; ta je ale impozantní souhrou několika různých „hedvábných cest“, které popisuje Frankopanova kniha.

Stezka na východ zachycuje nové směry v proudění světového bohatství. Razantně stoupá podíl světového bohatství, které se dostává do východních zemí. V Indii, Číně, Rusku, ale i Indonésii, Malajsii, Vietnamu, Iránu a dalších zemích roste procento obyvatelstva představujícího střední třídu. Mění se zvyklosti při utrácení peněz, proměňuje se charakter bydlení a stravování, masivně roste procento automobilizace a z masového turismu se stalo expandující hospodářské odvětví. Podle odhadů, které autor uvádí, se do roku 2050 zařadí do střední třídy tři miliardy Asijců, tj. v globálním pohledu zdvojnásobení velikosti této demografické kategorie. Ekonomický úspěch jedné části světa by se měl promítnout i do progresu druhé části; tam ale, místo vyhledávání příležitostí ke spolupráci, panují „obavy o osud demokracie“, jak je vyjádřila např. M. Albrightová. Kulturní esencialismus Západu je však již jen brzda rozvoje mezicivilizačních vztahů v současném světě.

Stezka do srdce světa líčí mnohostranné snahy asijských zemí o sjednocení a spolupráci na úrovni ekonomické, politické, ale také vojenské a zpravodajské. Spolupráce je již dnes tak masivní a mohutná, že skutečně vzniká „srdce světa“: Asie sjednocujících se států a kultur, které se pokoušejí nechat staré spory a odlišnosti za sebou a najít institucionálně (zejména nadnárodními finančními institucemi) podpořené formy soužití. Obyvatelstvo Západu se o těchto nových mocných pohybech zpravidla mnoho nedozvídá: neustálá fixace na Bílý dům a zprávy ze známých mocenských kuloárů Západu znamená

omezení zájmu o to, co se děje jinde ve světě. Západ je slepý, pokud jde o rozsáhlé vývojové tendence, které mají nejen vnitroasijské dopady, ale rovněž transkontinentální důsledky. Schopnost vzít na vědomí tyto širší souvislosti současného světa je paralyzovaná a mainstreamové zpravodajství Západ dál ochromuje.

V kapitole Stezky do Pekingu se přibližuje projekt „Jeden pás a jedna cesta“ (*Belt and Road Initiative*), kde pás reprezentuje pozemní spojení k čínským sousedům i vzdálenějším zemím a cesta námořní komunikace a přístavy propojující Čínu s Indickým oceánem, Perským zálivem a Rudým mořem. Na tomto projektu se v současnosti podílí více než osmdesát zemí, v kterých žije asi 4,4 miliardy lidí a vytváří se roční hospodářský produkt ve výši 29 % globálního HDP. Dokážeme si my, občané Evropské unie, která by se do tohoto projektu vešla asi devětkrát, vůbec představit, jaké je ekonomické zhodnocení Jednoho pásu a cesty? Navíc, pro ekonomické komparace máme k dispozici čísla: jaká je ale hodnota vnitřního ideového, myšlenkového a kulturního propojení tohoto společenství, které chce vytvářet sdílenou budoucnost pro lidstvo? Budeme-li je brát vážně, bez politických předsudků jako faktum geopolitiky a geoeconomiky, ukáže se, že tato hodnota je nevyjádřitelná. Neexistuje žádný další protipól, který by disponoval obdobnými parametry. Zřejmě právě proto jsou čínské (asijské) stezky nejen vítanými cestami ke sjednocování, obchodu a nahrazování nepřátelství spoluprací na společných zájmech, ale rovněž stezkami k rivalitě. Asijským rivalem Číny je Indie, proti jejím zejména bezpečnostním krokům se ohrazují Vietnam a Filipíny, nemluvě o Japonsku. Zásadní rivalita ale vládne mezi Čínou a USA, za které se staví mnozí jejich spojenci z Evropy a zámoří. Dnes je již zcela zřejmé, že se vede boj o světovou hegemonii, v němž dosavadní hegemon, USA, ztrácí pozice a Evropa zahlcená sama sebou jim příliš nepomáhá.

Kapitola o stezkách k budoucnosti se pozastavuje nad různou schopností států a integračních seskupení připravovat se na budoucnost. Evropa se upnula jen na sebe samu a v době, kdy se zvláště v asijském světě utvářejí nové na budoucnost orientované vazby, řeší jen Evropu samotnou. Dynamická doba vyžaduje diplomatickou obratnost a politickou vynalézavost, zejména ale typ otevřeného, nepředpojatého myšlení. Asijské velmoci jsou schopné při úvahách a krocích k budoucnosti své kulturní předsudky alespoň potlačit. V Evropě naopak vedou k mnohdy paranoidním představám, obzvláště o ruských agentech stojících za každým kritickým projevem, slovem nesouhlasu nebo demonstrací nevěle se stávajícími politickými kroky. S realitou měnicího se světa však spíše koresponduje geopolitika Číny, Ruska, Turecka

a Iránu, ke které se aktivně připojuje většina asijských zemí. Vznikají tak různé iniciativy, plány a projekty; vedle Nové hedvábné cesty jsou to desítky analogických podniků rozvíjené z aktivity jednotlivých zemí nebo v jejich spolupráci, pro které vznikají – jako výraz politické podpory - podpůrné finanční instituce (banky s mezinárodní účastí). Pokud se podíváme na aktivity Evropské unie, jimiž by dokázala odpovědět na budoucnostní hnutí asijských zemí, je nápadné, že zde se nic podobného nerozvíjí. Zřejmě je oprávněné tvrzení, že EU neprovádí geopolitiku a není schopná geoekonomických akcí. I to tvoří důvod, proč Evropa ze stezek k budoucnosti vypadává.

Peter Frankopan končí svou knihu citací dva a půl tisíce let starého výroku čínského mudrce: „Nadání postupovat podle včerejších metod nestačí ke zlepšení dnešního světa.“ Mezi překonané metody včerejška patří koloniální armáda a ekonomický imperialismus. Evropa a Evropané by se měli rychle poohlédnout po nových geopolitických nástrojích, které se nepokoušejí změny zpomalit, zastavit a popřít, ale umožňují na nich spolupracovat společně s ostatními. Význam nových Hedvábných stezek se do budoucna nebude snižovat, naopak zcela jistě poroste. Není, na co bychom ještě čekali.

Břetislav Horyna

Břetislav Horyna
Filozofický ústav SAV, v. v. i.
Klemensova 19
811 09 Bratislava
Slovenská republika
e-mail: filohory@savba.sk
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6610-246X>